

การศึกษาแนวทางการใช้สื่อประกอบนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยเพื่อถ่ายทอดความรู้
จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็น

Study Guidelines for Assistive Media Used in Contemporary Art
Exhibitions for Giving People with Visual Impairment Means to
Understand and Learn in Museum Exhibitions

รองศาสตราจารย์ทักษิณา พิพิธกุล

อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

โทร. 0-2902-0299 ต่อ 2610, E-mail: Tuksina.p@bu.ac.th

Associate Professor Tuksina Pipitkul

Faculty of School of Fine and Applied Arts, Bangkok University

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการใช้สื่อประกอบนิทรรศการ
ทัศนศิลป์ร่วมสมัยสำหรับคนพิการทางการเห็น และ 2) นำเสนอแนวทางการใช้สื่อประกอบ
นิทรรศการทัศนศิลป์ร่วมสมัยให้กับพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทย ในการถ่ายทอด
ความรู้ให้กับคนพิการทางการเห็น โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์
ผู้เชี่ยวชาญงานด้านพิพิธภัณฑ์และผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ มีกลุ่มตัวอย่าง คือ พิพิธภัณฑ์ศิลปะ หอศิลป์
ร่วมสมัย งานนิทรรศการในประเทศไทยและต่างประเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับคนพิการทางการเห็น
ผลการวิจัยพบว่า การสื่อความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็นต้องใช้สื่อประกอบ
นิทรรศการผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัสด้านอื่นที่เพิ่มเติมจากการเห็น อาทิ 1) สื่อทางการสัมผัสซึ่ง
เป็นช่องทางการรับรู้ที่พื้นฐานที่สุดและมีการเชื่อมสมรรถนะยากที่สุด สื่อทางการสัมผัสเป็นสื่อที่ทำให้
คนพิการทางการเห็นเห็นภาพของวัตถุชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะการสัมผัสวัตถุขนาดเท่าจริง 2) สื่อ
ทางการได้ยินเป็นการรับรู้ข้อมูลจากอุปกรณ์สื่อเสียงในรูปแบบต่าง ๆ 3) สื่อทางการได้กลิ่นเป็นการ
รับรู้สภาพธรรมชาติของวัตถุ พื้นผิวและสภาพแวดล้อม 4) สื่อทางการเห็น (สำหรับคนเห็นเลือนราง)
เป็นการใช้สื่อในรูปแบบที่มีความคล้ายคลึงกับสื่อสำหรับคนมองเห็น หากแต่ต้องมีการทำให้ตัวอักษร
และข้อมูลภาพมีขนาดใหญ่และชัดเจน และ 5) สื่อกิจกรรมเป็นสื่อที่สามารถใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ
เข้ามาประกอบกัน การใช้สื่อเหล่านี้ร่วมกันจะสามารถช่วยกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ในด้านต่าง ๆ และ
ช่วยให้คนพิการทางการเห็นสามารถประมวลผลเกิดเป็นข้อมูลหรือภาพในใจขึ้นมาได้

คำสำคัญ: สื่อประกอบนิทรรศการ ศิลปะร่วมสมัย คนพิการทางการเห็น

Abstract

This study is conducted with two objectives; 1) to study the problems and obstacles of the assistive media using in the contemporary art exhibitions for people with visual impairment and 2) to introduce the use of assistive media in the contemporary art exhibitions to the museums and contemporary art galleries in Thailand in order to distribute the knowledge among people with visual impairment. This study employs multiple sources of data collection covering literature reviews, online journals, observation, and interview with the museum experts and the museum visitors. The target group of this study consists of art museums, contemporary art galleries and the exhibitions in Thailand and overseas that involve with visually impaired audiences.

Research has found that in order to transmit the information of an exhibition to the visually impaired, media that relates to other senses than sight should accompany the exhibition, for instance through 1) Tactile Media: gaining information through one of the most basic senses that is not easily degradable. Tactile media is one of the media that allows the visually impaired to best visualize an object, especially if it is of similar size and texture. 2) Auditory Media: transmits audio from audio devices. 3) Olfactory Media: transmits the natural and environmental state of a material. 4) Visual Media (for those with partial sight): is media that transmits visual similarities to those who have problems seeing or are not totally blind, for example larger and clearer font sizes and information. Lastly 5) Activity and Interaction Media: is used in various ways to add channels of interaction. These various media can help to stimulate awareness and transmit various types of information in an effective way, and aid the visually impaired to understand the context and theory of an exhibition and to visualize it internally.

Keywords: Assistive Media for Exhibition, Contemporary Art, People with Visual Impairment

บทนำ

จากพื้นที่เก็บสงวนรักษาและจัดแสดงศิลปวัตถุ ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ได้รับการคาดหวังว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ศิลปะในปัจจุบันควรก้าวไปสู่การส่งผ่านความรู้ในแนวทางที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ชมปรารถนาที่จะเรียนรู้ เกิดกระบวนการสร้างความรู้ภายในตนเอง โดยควรมีการจัดการความรู้ภายในงานนิทรรศการอย่างเหมาะสม ซึ่งการจัดการความรู้ “เป็นการรวบรวม การสร้าง การแลกเปลี่ยนและการประยุกต์ใช้ความรู้ในวิถีชีวิตโดยพัฒนาระบบจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาสติปัญญา การสะดวกต่อการเข้าถึงเพื่อการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง” (โกสุม สายใจ, 2560: ออนไลน์) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารและการถ่ายทอดความรู้จากนิทรรศการศิลปะไปสู่ผู้ชมที่มีความหลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการใช้สื่อประกอบนิทรรศการที่มีบทบาทสัมพันธ์กับสังคมร่วมสมัย คือ มีการเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ที่สามารถสื่อสารกับผู้ชมในสังคมไทยที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มคนพิการทางการเห็น ซึ่งยังขาดสื่อการเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยอีกมาก คนพิการทางการเห็นมีความต้องการในการเรียนรู้และมีความสนใจในเรื่องรอบตัวเหมือนกับคนทั่วไป ดังนั้น พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัยของไทย จึงควรมีการเปิดกว้างด้านการสื่อสารความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับคนพิการทางการเห็น ได้พัฒนาสติปัญญา อารมณ์อันนำมาสู่ความเท่าเทียมและคุณภาพชีวิตที่ดี

การบริหารจัดการด้านการสื่อความรู้จากพิพิธภัณฑ์เพื่อคนพิการทางการเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวทางของรัฐ ในการสนับสนุนมาตรการผลักดันและจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกให้คนพิการและทุกคนในสังคมเข้าถึงและใช้ประโยชน์ เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการของสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ (2552) “ในหัวข้อสิทธิคนพิการในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก แสดงให้เห็นสาระสำคัญในเรื่องของการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างสมเหตุสมผลนั้น เป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญและมีการกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าหน่วยงานด้านการศึกษา อาชีพ หรือสวัสดิการสังคม ต้องจัดสิ่งอำนวยความสะดวกในรูปแบบที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง” (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2555: ออนไลน์)

คนพิการทางการเห็นทั้งสองระดับ คือ คนตาบอดและคนเห็นเลือนราง จัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีข้อจำกัดสูงสุดในการรับรู้งานทัศนศิลป์ ด้วยต้องใช้ประสาทสัมผัสด้านอื่นแทนการรับรู้ทางสายตาซึ่งเป็นช่องทางการเรียนรู้หลัก คนพิการทางการเห็นต้องพึ่งสื่อประกอบนิทรรศการอันหลากหลายในการเข้าถึงความรู้ การศึกษาเรื่องแนวทางการใช้สื่อประกอบนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยเพื่อถ่ายทอดความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็นจึงเกิดขึ้น เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัยและหอศิลป์ร่วมสมัยของไทยได้เพิ่มศักยภาพการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กลุ่มคนที่หลากหลายได้เข้าถึง

สนับสนุนส่งเสริมให้คนพิการทางการเห็นสามารถเข้าถึงทรัพยากรและสื่อความรู้ต่าง ๆ จากแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมได้ นอกจากนี้ผลจากการศึกษาวิจัยจะยังประโยชน์ให้กับคนกลุ่มอื่นในสังคมที่มีข้อจำกัดทางการรับรู้ การเรียนรู้ ความแตกต่างของวัย และระดับของการศึกษาให้สามารถเข้าถึงความรู้ในพิพิธภัณฑ์ได้เช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อประกอบนิทรรศการทัศนศิลป์ร่วมสมัยสำหรับคนพิการทางการเห็น
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการใช้สื่อประกอบนิทรรศการทัศนศิลป์ร่วมสมัยให้กับพิพิธภัณฑ์ร่วมสมัยและหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยในการถ่ายทอดความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจและรวบรวมข้อมูลการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ด้านการสื่อความรู้สู่สาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่คนพิการทางการเห็น ซึ่งวิธีการเก็บข้อมูลมีทั้งการศึกษาจากเอกสาร การศึกษาจากข้อมูลออนไลน์ การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์และคนพิการทางการเห็นซึ่งเป็นผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ศิลปะ หอศิลป์ร่วมสมัย งานนิทรรศการในประเทศไทยและต่างประเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับคนพิการทางการเห็น

ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนแบบคอนสตรัคติวิสม์ (Constructivism Theory) และโมเดลการสื่อสารของพิพิธภัณฑ์แบบสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายถึงปรากฏการณ์และวิธีการสื่อความรู้ที่มีการก้าวผ่านจากแบบแผนประเพณีนิยม คือ จากพิพิธภัณฑ์เป็นจุดศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้มาสู่กระบวนการสื่อความรู้โดยให้พิพิธภัณฑ์เป็นเพียงองค์กรหรือสถาบันที่สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้และกระตุ้นเร้าความสนใจของผู้ชมให้เรียนรู้ได้ตามอัธยาศัย จากนั้นจะนำผลของการศึกษาแนวทางการใช้สื่อประกอบนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยเพื่อถ่ายทอดความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็นมานำเสนอเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่องค์กรหรือสถาบันที่มีการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับศิลปะและวัฒนธรรมต่อไป

วิธีการดำเนินงานวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการใช้สื่อประกอบนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยเพื่อถ่ายทอดความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การลงพื้นที่สังเกตการณ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์กรณีศึกษาและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสื่อประกอบนิทรรศการ ทฤษฎีแนวทางการเรียนการสอนและโมเดล การสื่อสารของพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ เพื่อให้เห็นแนวทางและวิธีการในการใช้สื่อ ประกอบนิทรรศการเพื่อคนพิการทางการเห็น

2. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการออกแบบสำหรับคนพิการทางการเห็นโดยอิงกับหลักการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะให้กับคนพิการ 3 ด้าน คือ การออกแบบที่เป็นสากลต่อคนทุกกลุ่ม (Universal Design) เทคโนโลยีช่วยอำนวยความสะดวก และการให้ความช่วยเหลืออย่างเหมาะสมหรือสมเหตุผล

3. ศึกษาความหมายคนพิการทางการเห็นเพื่อกำหนดกลุ่มตัวอย่างของการศึกษา ซึ่งคน พิการทางการเห็นที่เข้าขมนิทรรศการแบ่งเป็น 2 ระดับดังนี้

- 1) คนตาบอด
- 2) คนตาเห็นเลือนราง

4. ศึกษา นิทรรศการเพื่อคนพิการทางการเห็น โดยมีกรณีศึกษาจากนิทรรศการที่ดำเนินงาน โดยองค์กรของรัฐ เอกชน หอศิลป์ร่วมสมัยและพิพิธภัณฑ์ร่วมสมัยทั้งไทยและต่างประเทศเพื่อเรียนรู้ จากกรณีศึกษาที่มีการใช้สื่อประกอบนิทรรศการเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับคนพิการทางการเห็น โดยมี กลุ่มตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทย 2 แห่งคือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และหอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร พิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัยในประเทศญี่ปุ่น 1 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์ศิลปะโมริ (Mori Art Museum) พิพิธภัณฑ์ชั้นนำระดับโลกด้านศิลปะและ งานออกแบบในประเทศอังกฤษ 2 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์วิกตอเรีย แอนด์ อัลเบิร์ต (Victoria and Albert Museum) และพิพิธภัณฑ์เทท โมเดิร์น (Tate Modern) ซึ่งเป็นองค์กรหรือสถาบันที่เปิด ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี และเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีความโดดเด่นในระดับชาติ ภูมิภาค เอเชีย และระดับนานาชาติ

5. การเก็บข้อมูลด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม สังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ด้วย ตนเอง จากการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์กลุ่มตัวอย่าง โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสังเกตการ สัมภาษณ์ การจดบันทึก การใช้เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายภาพเก็บข้อมูล

6. นำข้อมูลด้านต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาแนวทางและความหลากหลายในการสร้างสื่อ ประกอบนิทรรศการเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับคนพิการทางการเห็น นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มา สังเคราะห์เป็นแนวทางและจัดทำคู่มือในการใช้สื่อประกอบนิทรรศการเพื่อเผยแพร่ความรู้

ผลการวิจัย

การสูญเสียประสาทสัมผัสด้านการเห็นทำให้คนพิการทางการเห็นต้องพึ่งสื่อประกอบ นิทรรศการผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัสด้านอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ อาทิ สื่อสัมผัสได้ สื่อทางการได้ยิน สื่อทางการได้กลิ่น สื่อทางการเห็น (สำหรับคนเห็นเลือนราง) และสื่อกิจกรรม สื่อต่าง ๆ เหล่านี้

สามารถช่วยกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ในด้านต่าง ๆ และช่วยให้คนพิการทางการเห็นสามารถประมวลผลเกิดเป็นข้อมูลหรือภาพในใจขึ้นมาได้ โดยภาพเหล่านั้นอาจเกิดขึ้นมาจากความทรงจำที่ตนเคยได้รับรู้ ก่อนที่จะสูญเสียการมองเห็น หรือหากในกรณีของความพิการทางการเห็นมาแต่กำเนิด สมรรถนะของคนพิการทางการเห็นจะมีการปรับตัวและกระตุ้นประสาทสัมผัสการรับรู้ด้านอื่น ๆ ให้ชัดเจนขึ้นมา

เมื่อเปรียบเทียบกับอวัยวะรับสัมผัสด้านอื่น ๆ ภายรับสัมผัสเป็นอวัยวะที่มีการเชื่อมสมรรถนะยากที่สุด ดังนั้น การจัดทำสื่อประกอบนิทรรศการที่สัมผัสได้จึงเป็นความจำเป็นพื้นฐานในการสื่อสารความรู้ให้เกิดประสิทธิผลสำหรับคนพิการทางการเห็น จากการสัมภาษณ์คนพิการทางการเห็นที่ไม่ต้องการเอเย่นาม พบว่า “สื่อสัมผัสได้เป็นการเปิดช่องทางการเรียนรู้และการทบทวนข้อมูลตามโอกาส เวลา และความสนใจส่วนตัวของคนพิการทางการเห็นให้ได้ใช้เวลาอยู่กับตัวเอง และได้ใช้เวลาอย่างอิสระกับผลงานศิลปะที่ตนสนใจ สื่อสัมผัสได้ที่ดีที่สุด คือ การใช้ศิลปวัตถุของแท้ เนื่องจากศิลปวัตถุของแท้สามารถทำให้คนพิการทางการเห็นรับรู้ถึงคุณสมบัติของวัตถุ ความเบา ความหนัก พื้นผิว ลวดลาย ขนาด กลิ่น ซึ่งสามารถบอกอายุของวัตถุ ความแท้และความมีชีวิตชีวาของวัตถุ” (วันเพ็ญ (นามสมมุติ), 2560: สัมภาษณ์) ในกรณีที่มีข้อจำกัดต่อการเข้าถึงศิลปวัตถุของแท้ พิพิธภัณฑสถานสามารถจัดทำสื่อสัมผัสได้อื่น ๆ ทดแทน อาทิ การใช้สื่ออักษรเบรลล์เพื่อให้ข้อมูลพื้นฐาน วัตถุจำลองทางพิพิธภัณฑสถาน แผนภาพสัมผัสได้ การใช้วัสดุเทียบเคียงเพื่อการศึกษา หรือการใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง และระบบสัมผัส (Haptic)

ภาพที่ 1 งานศิลปะสัมผัสได้ ผลงานของ Marwan Rechmaoui ชื่อ Beirut Caoutchouc 2004 - 8 พิพิธภัณฑสถาน กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ที่มา: <http://www.tate.org.uk/art/artworks/rechmaoui-beirut-caoutchouc-t13192>

ด้วยการมาถึงของเทคโนโลยีส่งผลให้พิพิธภัณฑสถานมีแนวโน้มที่จะใช้อักษรเบรลล์ลดน้อยลงและใช้สื่อเสียงมากยิ่งขึ้น เนื่องจากข้อติดขัดบางประการ อาทิ 1) รูปแบบของอักษรเบรลล์มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้การจัดทำต้องให้มีความร่วมสมัยอยู่เสมอ 2) จำนวนคนพิการทางการเห็นที่สามารถอ่านอักษรเบรลล์ได้มีจำนวนลดลง 3) นโยบายของพิพิธภัณฑสถานนั้นต้องการที่จะสร้างสื่อที่ทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ในปริมาณเงินสนับสนุนที่จำกัด ดังนั้น การเลือกใช้สื่อเสียงผนวกกับการใช้

เทคโนโลยีจะทำให้ผู้ชมกลุ่มใหญ่เข้าถึงได้ โดยมีข้อเสนอแนะจากคนพิการทางการเห็นว่า พิพิธภัณฑสถานควรให้บริการเครื่องมืออำนวยความสะดวกที่สามารถปรับจางหะเข้า - เร็วในการรับรู้ข้อมูลเสียงตามความสนใจส่วนตัวได้ และอาจใช้การบันทึกเสียงความคิดเห็นของผู้ชมแทนการใช้ข้อมูลบรรยายเชิงวิชาการ

การรับรู้ด้วยการได้กลิ่นเป็นการรับรู้สภาพธรรมชาติของวัตถุและพื้นที่ อันเกิดจากสภาพของสภาพแวดล้อมหนึ่ง ๆ อาทิ “คนพิการทางการเห็นสามารถรับรู้ความเก่าโบราณของวัตถุด้วยการรับรู้กลิ่นจากตัววัตถุนั้น” (วันเพ็ญ (นามสมมติ), 2560: สัมภาษณ์) “คนพิการทางการเห็นสามารถรับรู้จดจำสภาพแวดล้อมและตำแหน่งของห้องแสดงงานต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑสถาน โมเดิร์น จากกลิ่นคราบน้ำมันเก่าของอาคารอุตสาหกรรมที่ต่อมอดัดแปลงเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถาน” (Marcus Dickey Horley, 2017: Interview) กล่าวได้ว่า การใช้สื่อทางการได้กลิ่นสามารถเสริมและกระตุ้นจินตนาการเกี่ยวกับบรรยากาศ ภูมิอากาศและเวลา ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับสื่อทางการได้กลิ่นก็มีพร้อมอยู่ ณ สถานที่นั้น ๆ หรือเป็นผลิตภัณฑ์จำพวกกลิ่นน้ำหอมสังเคราะห์ก็มีอยู่ในท้องตลาด โดยไม่ต้องจัดทำขึ้นใหม่

การรับรู้ทางการเห็น (สำหรับคนเห็นเลือนราง) จัดได้ว่าเป็นสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบที่มีความใกล้เคียงกับสื่อสำหรับคนมองเห็น ในพิพิธภัณฑสถานวัดตอเรีย แอนด์ อัลเบิร์ต มีบริการเอกสารจัดพิมพ์ด้วยตัวอักษรขยายใหญ่ในทุกห้องนิทรรศการ และพิพิธภัณฑสถาน โมเดิร์น ซึ่งคนตาเห็นเลือนรางสามารถแจ้งความประสงค์รับบริการสื่อทางการเห็นเหล่านี้ได้ที่จุดประชาสัมพันธ์หรือหน้าห้องนิทรรศการ อีกทั้งมีผู้วิจัยในประเทศไทยได้นำเสนอแนวทางและรูปแบบของการทำสื่อตัวอักษรและสัญลักษณ์สำหรับคนเห็นเลือนราง อาทิ ผลงานวิจัยของ องค์กร วงชาลังการ (2553: ออนไลน์) เรื่อง การใช้ตัวอักษรและสัญลักษณ์ในงานออกแบบนิเทศศิลป์เพื่อรองรับผู้พิการทางสายตาประเภทเห็นเลือนราง นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานสามารถใช้สื่อเทคโนโลยีอำนวยความสะดวก อาทิ การใช้จอสัมผัสได้เพื่อให้คนตาเห็นเลือนรางสามารถย่อและขยายขนาดตัวอักษรตามความต้องการ

สื่อกิจกรรมเป็นสื่อที่สามารถใช้สื่อหลายประเภทเข้ามาประกอบร่วมกัน และเป็นสื่อที่สามารถกระทำได้ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งเพื่อให้ความรู้ หรือให้ความรู้ควบคู่ไปกับความบันเทิง อาทิ การจัดทำนิทรรศการพิพิธภัณฑสถาน หรือการจัดทำนิทรรศการดนตรีร่วมสมัย การดำเนินสื่อกิจกรรมเป็นการใช้ตัวบุคคลเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้ ตัวบุคคลเป็นสื่อที่สามารถปรับส่ง - รับข้อมูลที่มีความทันสมัยได้สะดวกรวดเร็ว การถ่ายทอดข้อมูลความรู้ด้วยการใช้ตัวบุคคลจึงช่วยลดการผลิตสื่อในรูปแบบอื่น ๆ ลงไปได้

สื่อกิจกรรมที่ใช้บุคคลถ่ายทอดความรู้เป็นสื่อที่มีความยืดหยุ่น และเป็นสื่อที่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ง่ายโดยไม่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมเนื่องจากเป็นการใช้ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานดำเนินงานในส่วนนี้คำว่า บุคคล จึงขยายขอบเขตสู่บุคลากรที่อยู่ในส่วนงานบริการของพิพิธภัณฑสถานทั้งหมด ดังนั้น เจ้าหน้าที่รักษาการณ์ เจ้าหน้าที่บริการตามจุดอำนวยความสะดวก และ

เจ้าหน้าที่นำชมนิทรรศการล้วนมีความจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนให้มีประสบการณ์ด้านปฏิสัมพันธ์กับคนพิการทางการเห็น ดังคำแสดงความคิดเห็นจากคนพิการทางการเห็นที่ไม่ต้องการเอ่ยนามซึ่งเป็นผู้เยี่ยมชมของพิพิธภัณฑ์ว่า “หากว่านี่คือการมาพิพิธภัณฑ์ครั้งแรก ต่อให้มีการใช้สื่อภาพนูนแสดงแผนผังติดตั้งอยู่ตรงจุดทางเข้าพิพิธภัณฑ์ คนพิการทางการเห็นก็จะไม่รู้ว่าจะแผนผังนั้นอยู่ตรงไหน ถ้าไม่มีใครบอกหรือพาเดินไปตรงตำแหน่งนั้น สำหรับคนพิการทางการเห็น เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์คือสื่อที่สำคัญที่สุดที่จะเป็นตัวเริ่มชี้แนะให้ตนเดินไปยังจุดต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ได้” (วันเพ็ญ (นามสมมุติ), 2560: สัมภาษณ์) ดังนั้น เจ้าหน้าที่รักษาการณ์ เจ้าหน้าที่บริการตามจุดอำนวยความสะดวก และเจ้าหน้าที่นำชมนิทรรศการล้วนมีความจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนให้มีประสบการณ์ด้านปฏิสัมพันธ์กับคนพิการทางการเห็น

อย่างไรก็ตาม มีข้อควรตระหนักสำหรับเจ้าหน้าที่นำชมนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ คือเจ้าหน้าที่นำชมนิทรรศการต้องให้เวลาที่เหมาะสมกับคนพิการทางการเห็นในการสัมผัสวัสดุสื่อแต่ละประเภท เนื่องจากการรับรู้ด้วยการสัมผัสไม่สามารถจะทำให้คนพิการทางการเห็นเห็นภาพทั้งหมดของวัตถุได้ในคราวเดียว หรือการรับรู้ด้วยการฟังก็ไม่สามารถทำให้คนพิการทางการเห็นรับรู้มิติทั้งหมดของศิลปวัตถุในคราวเดียวได้เช่นกัน ดังนั้นเจ้าหน้าที่นำชมนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ควรได้รับการฝึกฝนให้มีความยืดหยุ่นและดำเนินกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการนำแบบวิธีการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีความต้องการพิเศษมาพิจารณาปรับแนวทางในการดำเนินกิจกรรม

นอกจากนี้การจัดสื่อกิจกรรมควรคำนึงถึงการออกแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในระดับบุคคลและกลุ่มคนพิการทางการเห็นที่ต้องการมาพิพิธภัณฑ์ด้วยวัตถุประสงค์หลากหลาย ซึ่งบางครั้งคนพิการทางการเห็นอาจมาพิพิธภัณฑ์เพื่อหาความรู้มาพิพิธภัณฑ์เพื่อการพักผ่อน มาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นการใช้เวลากับครอบครัว หรือมาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นการใช้เวลาอยู่คนเดียว เป็นต้น

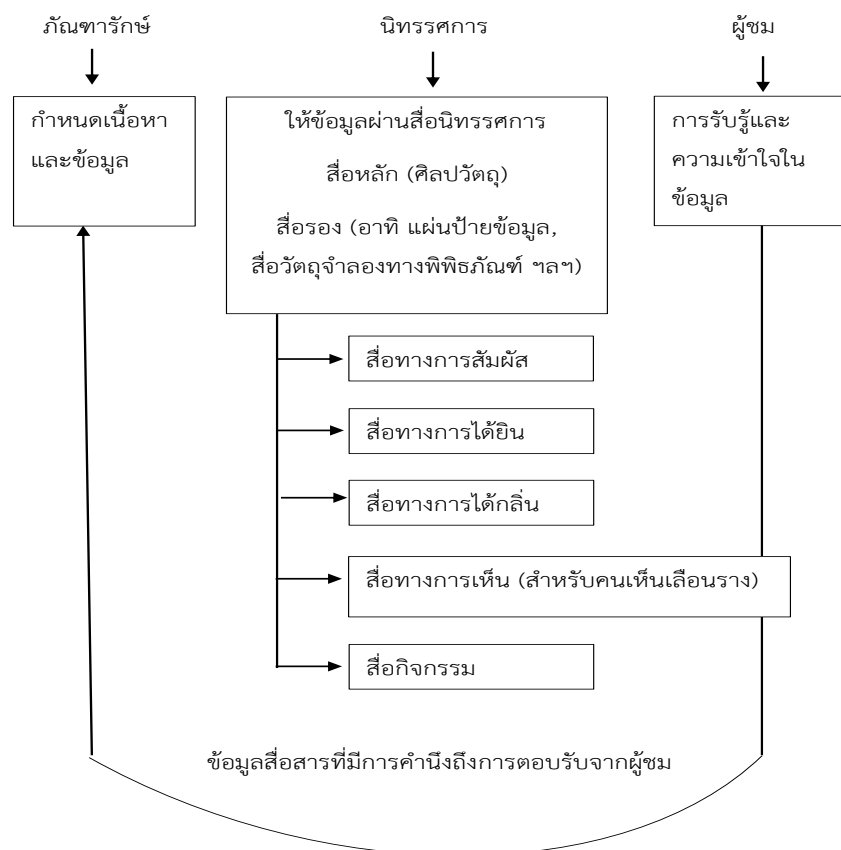
สรุปและอภิปรายผล

สื่อ เป็นเครื่องมือในการพัฒนางานด้านการศึกษาที่สำคัญ ความเป็นไปได้ในการทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่เข้าถึงความรู้สำหรับคนพิการทางการเห็น คือ การสร้างสื่อประกอบนิทรรศการที่เพิ่มเติมจากการรับรู้ทางการเห็น โดยทั่วไปแล้วพิพิธภัณฑ์จะจัดทำสื่อหลัก (Primary Media) ที่ใช้ในการสื่อสารความรู้จากนิทรรศการ คือ ตัวผลงานศิลปะ และจัดทำสื่อรอง (Secondary Media) อาทิ แผ่นป้ายข้อมูล แผ่นพับ สูจิบัตรงานนิทรรศการ สื่อกิจกรรมนำชมพิพิธภัณฑ์และอื่น ๆ หากพิพิธภัณฑ์สามารถพัฒนาสื่อเหล่านี้ให้มีความหลากหลายและตอบสนองต่อการรับรู้หลากหลายแบบ คนพิการทางการเห็นก็จะสามารถเข้าถึงความรู้ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ได้

การจัดการด้านการสื่อความรู้จากนิทรรศการศิลปะสู่ผู้ชมมีความสัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ จากอดีตพิพิธภัณฑ์เคยได้รับการมองเห็น

ว่าเป็นพื้นที่เก็บสงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุ การสื่อสารข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์เป็นไปเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจ ประวัติศาสตร์ศิลปะด้วยข้อมูลในเชิงวิชาการผ่านวัฒนธรรมลายลักษณ์ การสื่อสารแบบดังกล่าวจึง เป็นวิธีการสื่อสารแบบเป็นเส้นตรงโดยมีพิพิธภัณฑ์เป็นจุดศูนย์กลาง สื่อความด้วยการส่งสารไปถึง ผู้รับ โดยพิพิธภัณฑ์มีความคาดหวังว่าสารที่ส่งออกไปจากภัณฑารักษ์นั้นจะไม่ถูกตีความเปลี่ยนแปลง สำหรับผู้รับสาร (ผู้ชม) ก็ได้รับการคาดหวังว่าจะได้รับสารและได้รับความรู้เท่าเทียมกับสิ่งที่ผู้วิจัยของ พิพิธภัณฑ์ได้รู้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ได้รับการนิยามด้วยบทบาทหน้าที่ใหม่ในการเป็น สถาบันหรือองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นสื่อการเรียนรู้ชนิดหนึ่ง โดยมีภัณฑารักษ์ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความ ช่วยเหลือให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงความรู้ในงานนิทรรศการได้ ดังนั้นบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในพหุสังคมที่ มีกลุ่มผู้ชมหลากหลายจึงต้องการการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องอาศัยวิธีการสื่อสารหลากหลาย วิธี ด้วยสื่อหลากหลายรูปแบบและสำหรับผู้รับสารหลากหลาย โดยผู้วิจัยได้นำโมเดลแสดงรูปแบบการ สื่อสารของพิพิธภัณฑ์เขียนโดย Knez และ Wright (1970) (George E. Hein, 1998 Cited in Hyungsook Kim, 2007: Online) มาเป็นต้นแบบในการศึกษา โดยนำมาปรับเป็นรูปแบบโมเดลการ สื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัยและคนพิการทางการเห็น ดังนี้

ภาพที่ 2 โมเดลการสื่อความรู้จากนิทรรศการให้กับคนพิการทางการเห็น โดยผู้วิจัยได้ปรับรูปแบบ

จากโมเดลการสื่อสารของพิพิธภัณฑ์เขียนโดย Knez และ Wright (1970)

ที่มา: George E. Hein (1998 Cited in Hyungsook Kim, 2007: 147)

พร้อมทั้งผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้พิพิธภัณฑสถานเป็นพื้นที่สำหรับคนพิการทางการเห็นดังนี้

1. การวางนโยบายและการดำเนินงานด้านการใช้สื่อประกอบนิทรรศการสำหรับคนพิการทางการเห็นในหลากหลายรูปแบบ อาทิ สื่อทางการสัมผัส สื่อทางการได้ยิน สื่อทางการได้กลิ่น สื่อทางการเห็น (สำหรับคนเห็นเลือนราง) และสื่อกิจกรรม
2. การสนับสนุนการจัดนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยที่คนพิการทางการเห็นสามารถเข้าถึงได้ อาทิ งานศิลปะสัมผัสได้ งานสื่อเสียงและงานสื่อทางการได้กลิ่น ซึ่งจะช่วยประหยัดงบประมาณในการสร้างสื่อประกอบนิทรรศการ
3. การนำเสนอนิทรรศการของศิลปินที่เป็นคนพิการทางการเห็น
4. การปฏิบัติงานร่วมกับบุคคลหรือองค์กรของคนพิการทางการเห็น
5. การให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานด้วยการจัดทำแบบจำลองของพิพิธภัณฑสถาน สัมผัสได้ แผนภาพสัมผัสได้ ป้ายสัญลักษณ์บอกทิศ และสิ่งอำนวยความสะดวกควรมีอักษรเบรลล์หรือสื่อเสียงกำกับ เพื่อคนพิการทางการเห็นได้รับรู้และเข้าใจถึงตำแหน่งของตนเอง ตำแหน่งของสิ่งอำนวยความสะดวก จุดนั่งพัก จุดติดต่อประชาสัมพันธ์และจุดเข้าชมนิทรรศการ
6. การฝึกปฏิบัติเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานเพื่อเตรียมความพร้อมให้บริการช่วยเหลืออย่างเหมาะสมกับคนพิการทางการเห็น
7. การจัดทำสื่อชุดความรู้สำหรับคนพิการทางการเห็นที่ไม่สามารถเดินทางมาพิพิธภัณฑสถานได้
8. การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานศิลปะให้เข้าถึงหน่วยงานและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับคนพิการทางการเห็น
9. การจัดทำแบบสอบถามประเมินความคิดเห็นเพื่อให้คนพิการทางการเห็นมีส่วนร่วมในการพัฒนาดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน

เอกสารอ้างอิง

โกสุม สายใจ. (2560). *พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, 3(1): 1-10. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2561. จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/rpu/article/view/112524/87647>

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2555). *การช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกอย่างสมเหตุสมผลและเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักศึกษาพิการ*. เอกสารประกอบการอบรมหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการในระดับอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงาน. ค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2560. จาก <http://www.mua.go.th/users/des/information/Training%20for%20students%20with%20disabilities/Reasonable%20Accommo>

- วันเพ็ญ (นามสมมุติ). (5 สิงหาคม 2560). สัมภาษณ์. ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นคนพิการทางการเห็น. องค์กร วังชาลังการ. (2553). การใช้ตัวอักษรและสัญลักษณ์ในงานออกแบบนิเทศศิลป์เพื่อรองรับผู้พิการทางสายตาประเภทเห็นเลือนราง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2560. จาก http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000005542
- Hyungsook Kim. (2007). *Art education and art museums: Visitors learning*. **The SNU Journal of Education Research**, 17(6): 135 - 158. Retrieved September 18, 2015, from s-space.snu.ac.kr/bitstream/10371/70685/1/vol17_6.pdf
- Horley Dickey, M. (2017). **Interview**. Curator of Public Programmes. Tate Modern, London.
- Office of The Higher Education Commission. (2012). **Reasonable Accommodations and Assistive Technology Accommodating Students with Disabilities in Higher Education**. Training Material of Human Resources Development Course Related to Educational Management for Disabilities in Higher Education. Retrieved February 6, 2017, from <http://www.mua.go.th/users/des/information/Training%20for%20students%20with%20disabilities/Reasonable%20Accommo> (in Thai)
- Wanpen (Pseudonym). (August 5, 2017). **Interview**. Visually Impaired Visitor. (In Thai)
- Saichai, K. (2017). *Buddhism Art and Knowledge Management*. **Journal of Humanities and Social, Science, Rajapruk University**, 3(1): 1-10. Retrieved April 20, 2018, from <https://www.tci-thaijo.org/index.php/rpu/article/view/112524/87647> (In Thai)
- Wongsalangarn, O. (2010). **Application of typography and symbols in visual communication design for people with the visual disabilities; Low vision case**. A Thesis for the Degree Master of Fine Arts. Department of Visual Communication Design Graduate School Silpakorn University. Retrieved August 9, 2017, from http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000005542 (in Thai)